

Kıbrıs'ın Fethi İçin Yapılan Hazırlıklar (Arşiv Belgelerine Göre)

Feridun BİLGİNⁱ

Öz: XVI. asrın ikinci yarısına gelindiğinde, Osmanlı devleti hem karada hem de denizde (*sultân-ı berr u bahr*) gücünün zirvesine ulaşmıştır. Önce, İran'da Safevîlere (1515), kısa süre sonrada Suriye ve Mısır'da Memlûklere galip gelmesi (1517) imparatorların denizi olarak isimlendirilen Akdeniz'in Doğu'sunda söz sahibi olan tek İslâm devleti olmasıyla sonuçlanmıştır. Doğu Akdeniz'de jeostratejik bir konumda bulunan Kıbrıs'ın Venediklilerin elinde bulunması, Osmanlı devletinin, daimi surette ticari, askerî ve siyasi tehdit altında bulunmasına neden oluyordu. Şeyhülislâmdan fetvası alınan sefer için Osmanlı coğrafyasının tüm beldeleri, imkân ve kabiliyetleri ölçüsünde Kıbrıs seferinde yerlerini aldı. Dönemin arşiv belgeleri, sefer için harekete geçirilen insan ve maddî kaynağın büyüklüğüne, maddî ve manevî zorluklara ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Osmanlı, Venedik, II. Selim, istihbarat, strateji, fetih.

The Preparations are Made for the Conquest of Cyprus (According to the Archive Documents)

Abstract: The second half of the sixteenth century is the period in which the power of the Ottoman state both on land and on sea has reached its culmination. First, defeating Safavids in Iran (1515) later Mamluks in Egypt (1517) and Syria (1516) Ottoman has become the only Muslim state in the Eastern Mediterranean which has been called as sea of emperors. Cyprus which has the geostrategic position in the Eastern Mediterranean and it is being in the domination of Venice, has been causing Ottoman State to be under the permanent commercial, military and political threat. For the campaign whose fatwa has been taken from sheikh al-Islam Ottoman's all provinces with their facilities and abilities have taken place in Cyprus campaign. The archive documents of the era has set light to the greatness of human and material sources and spiritual difficulties which have been actuated for the campaign.

Keywords: Cyprus, Ottoman State, Venetian, II. Selim, intelligence, strategy, conquest.

ⁱYrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniv., Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, feridunb@gmail.com.

Giriş

Kıbrıs adası tarihî süreç içerisinde sırasıyla, Eski Mısır, Hitit, Aka ve Dor, Fenike, Asur, Pers, Makedon (Büyük İskender), Roma, Bizans, Arap (İslâm Devleti), Isaac Comneneus, İngiliz, Templier Şövalyeleri, Lusignan Hanedanı, Ceneviz (sadece Magosa), Memlûk ve Venedik hâkimiyetinde kaldı.¹ Hz. Osman döneminde (644-656) Müslümanların hâkimiyetine girdi ve bu tarihten itibaren (648-649)² İslâm toprağı olarak görüldü. Ada, XVI. asrın üçüncü çeyreğine gelindiğinde, Osmanlı Devleti'yle anlaşma halinde olan ve ticari çıkarlarını koruma konusunda sürekli “temkinli bir siyaset” takip eden Venedik'in elindeydi.³

Akdeniz'in merkezinde yer aldığı Osmanlı-Venedik ilişkileri, saldırı, savunma ve önlem olmak üzere üç farklı boyutta devam etmiştir. Barış zamanlarında ilişkiler, savunma ve önlem boyutuyla devam ediyordu⁴; 1503'teki Osmanlı-Venedik barışında, Venedik, Modon, Koron, Leponto, Navarin ve Draç'ı yerleri Osmanlılara bırakarak yıllık 10.000 duka altını tazminat olarak ödemeyi kabul etmiştir.⁵ Bir süre sonra bu anlaşma bozulmuşsa da, 1522 senesinde yapılan anlaşmayla Venedik, yakaladığı Türk korsanların cezalandırılması için Osmanlı padişahına teslim etmeyi ve Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarının bir işareti olarak Osmanlı gemileriyle karşılaşan Venedik gemilerinin bayraklarını yarıya indirmeyi taahhüt etmiştir.⁶ Daha sonra tekrar bozulan ilişkiler yaklaşık 30 yıllık barış dönemini başlatacak yeni bir anlaşmayla (1540) neticelenmiştir.

Osmanlı Devleti'nin “Batıya ilerleme” politikasının önemli kilometre taşlarından biri, değerli tuz, şeker ve pamuk adası⁷ olan Kıbrıs'ın fethiyle ilgili olarak gerek Osmanlı, gerekse batı kaynaklarında farklı sebepler öne sürülmüştür. Bu sebepleri dinî, ticari, askerî ve stratejik olmak üzere üç grupta altında toplamak mümkündür.

Kıbrıs'ın İslâm toprağı olduğu, Ebussuud Efendi'nin fetih için verdiği fetvanın⁸ en önemli gerekçesi oldu. Deniz yoluyla başta İstanbul olmak üzere,

¹ Osmanlı dönemine kadar Kıbrıs'ta hâkimiyet kuran devletler için bk. Işın Demirkent, “Kıbrıs”, *DİA*, XXV, 371-373; Celâl Erdönmez, “Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2004, s.1-2; Ada 1489'da tamamen Venedik'in eline geçmişti, bk. Safvet "Kıbrıs Fethi üzerine Vesikalar", *TOEM*, sy. 19 (1329). s. 1178.

² Işın Demirkent, “Kıbrıs”, *DİA*, XXV, 372.

³ İbrahim Peçevi, Tarih-i Peçevi, Matbaai Amire, İstanbul 1283, I, 486; Kıbrıs'ın Venedik'in eline geçmesiyle ilgili tarihsel süreç için bk. Güven Dinç, “Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya 2010 s.10-12.

⁴ Brummett, s.153

⁵ Palmira Brummett, *Osmanlı Denizgücü*, trc.: H.Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, s.45; Bu anlaşmayı Venedik adına Andrea Gritti isimli elçi imzalamıştı, bk. Lester J. Libby, “Venetian Views of the Ottoman Empire from the Peace of 1503 to the War of Cyprus”, *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 9, No. 4, Central Renaissance Conference, Conference (Winter, 1978), s.104.

⁶ Brummett, s.150.

⁷ Fernand Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, İstanbul 1994, II, 492; Svatopluk Soucek, “Navals Aspects of the Ottoman Conquests of Rhodes, Cyprus and Crete”, *Studia Islamica*, No. 98/99 (2004), pp. 26.

⁸ Ebussuud Efendi'nin fetvasıyla ilgili değerlendirme için bk. Hüseyin Algül, “Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferinin Mânevi Cephesi ve Ebussuud Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası”, *ÜÜİFD*, Sayı: 2, Cilt: 2, Yıl: 2, 1987, 37-42.

diğer İslam beldelerinden Mekke ve Medine'ye güvenli hac yolculuğunun yapılabilmesi, bu yolculuk esnasında sıkça vuku bulan saldırılarda yer alan ve Kıbrıs'a sığınan korsanlara haddinin bildirilmesi Osmanlı Devleti'nin önem verdiği hususlardan biriydi.⁹ Osmanlıların, Mısır'ı ele geçirme gerekçeleri arasında Memlüklerin deniz yoluyla yapılan hac yolculuğunun güvenliğini sağlamada yetersiz kalmaları ve bunların “zındık” olarak nitelendirdikleri Şah İsmail’le dostluk kurmaları da önemli rol oynamıştı.¹⁰ Dolayısıyla, kendini “*hadimü'l-haremeyni*”-*ş-şerîfeyn*” olarak gören Osmanlı padişahının hac yollarının güvenliğini sağlaması gerekiyordu.¹¹

Önce Suriye (1516), daha sonra da Mısır'ı alarak (1517) Memlük Devleti'ne son veren Osmanlı Devleti, başkent İstanbul ile söz konusu yerler arasında yapılmakta olan deniz ticâretini güvence altına almakta zorluk çekiyordu. Kıbrıs'a konuşlanmış olan Venedik, Girit, Sicilya ve Malta korsanlarının Müslüman ticâret gemilerine zarar vermeleri, Osmanlı ticari yaşamını olumsuz etkilemeye başlamıştı.¹²

XVI. asrın üçüncü çeyreğinde, Osmanlı ve Malta ile birlikte Doğu Akdeniz'deki üç önemli donanmadan birine sahip olan Venedik, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki ilerleyişi önünde önemli bir engel teşkil ediyordu.¹³ Osmanlı, gerek Mısır ve Suriye'ye karşı başka devletler tarafından yapılabilecek saldırılara, gerekse, Kıbrıs'tan topraklarına yönelebilecek tecavüzlere karşı¹⁴ önemli bir miktarda kara ve deniz askerî gücünü hazırda bulundurmamak zorundaydı.

Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) Kıbrıs'ın fethini vasiyet ettiği iddia edilirse de¹⁵ adanın fethiyle ilgili girişim oğlu II. Selim (1566-1574) tarafından başlatılacaktır. Batılı tarihçiler, II. Selim'in Kıbrıs'ı ele geçirme düşüncesini Kıbrıs şaraplarına olan ilgisiyle açıklamaya çalışmışlarsa da¹⁶, Selim'in Amasya'daki şehzâdeliği sırasında Kıbrıs'ı fethetme düşüncesinde olduğu, buradaki Rumlardan

⁹ Katip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s.108; Mizancı Murad, *Tarih-i Ebu'l-Fârûk*, hazl.: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, III, 43-44; Bu durum, Cezâyir-i Garb Beylerbeyine gönderilen hükümde “... tavâf-ı Beytül-harâm ve ziyâret-i Türbe-i Hazret-i Seyyidi'l-enâm aleyhi'l-fazîli's-salâti ve 's-selâm'a teveccüh iden ehl-i İslâm'a ve sair tüccâr tâifesine küllî te'addileri olmağla, 'isyân ve tuğyânları mukarrer olmağın... cezîre-i mezbûrenin feth u teshiri husûsına niyyet-i vâlâ-i husrevânem mukarrer olmuştır..” denilerek Kıbrıs adasının feth sebeplerinden bir kısmına temas edilir, bk BAO, MD, No:9, Hüküm: 204.

¹⁰ Brummett, s.44.

¹¹ Giancarlo L. Casale, “The Ottoman Age of Exploration: Spices, Maps and Conquest in the Sixteenth-Century Indian Ocean”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Harvard University*, Cambridge 2004, s.323.

¹² Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s.108; Murad, III, 43-44; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Kıbrıs Fethi ile Lepant (İnebahtı) Muharebesi Sırasında Türk Devleti ile Venedik ve Müttefiklerinin Faaliyetine Dâir Bazı Hazine Evrak Kayıtları”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 3, 1935, s.259.

¹³ *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, hazl.: Heyet, Tan Matbaası, İstanbul 1959, III, 1215.

¹⁴ Recep Dündar, “Kıbrıs'ın Fethi”, *Türkler*, Ankara 2002, C. IX, 1219; Araştırmacı Brummett, Osmanlı donanmasının, ticarî faaliyetleri geliştirme, deniz taşımacılığını destekleme, sahillerin güvenliğini sağlama ve toprakların genişlemesi için gereken desteği verme gibi işlevlere sahip olduğunu kaydeder. Belki buna düşmanı caydırma fonksiyonunu da eklemek gerekir, bk. Brummett, s.136.

¹⁵ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971, II, 391.

¹⁶ *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1220.

adanın tahkimatı ve askerî vaziyetiyle ilgili bilgiler almasından anlaşılmaktadır.¹⁷ Nitekim, bu sırada, Mısır'a şeker, pirinç, at ve bazı eşyaların temini için gönderdiği, ancak çıkan fırtına nedeniyle Kıbrıs'a sığınan adamlarının Venedikliler tarafından yakalanarak mallarına el konulmasını ve sonrasında ise –iki devlet arasında anlaşma bulunmasına rağmen- bu malların geri iadesinde ciddi zorluk çekilmesini Şehzâde Selim unutmuyacaktır.¹⁸ Kıbrıs adasını bir üs gibi kullanan, Müslümanların can ve mallarına zarar veren¹⁹ korsanlara her defasında hesap sorulması istendiğinde, Venedik Devleti, saldırıları gerçekleştirenlerin Malta veya Mesine korsanları olduklarını öne sürerek Osmanlı'nın işbirliği taleplerine duyarsız kalıyordu.²⁰ Dolayısıyla, bu durum, Osmanlı yönetimini ciddi anlamda rahatsız etmekteydi.

Bazı araştırmacıların fethin²¹ başlıca sebebi olarak gördükleri, II. Selim'in sırdaşı Yahudi Yasef Nassi'nin (Don Migez)²² Osmanlı padişahını teşvik²³ ettiğine dair yaklaşımları, fetih sonrasında söz konusu şahsa Kıbrıs'ta herhangi bir ayrıcalığın tanınmaması nedeniyle abartılı haberler sayılmalıdır.

Her ne sebeple olursa olsun, II. Selim döneminde Doğu Akdeniz'in *kalbî* durumunda olan Kıbrıs'ın ele geçirilmesi, Osmanlı deniz politikasının merkezine yerleşmiştir. Onlarca arşiv belgesi, bu duruma ışık tutmaktadır. Biz, bu çalışmamızda arşiv belgelerine odaklanarak, devletin yaptığı sefer hazırlıklarını ele alacağız. Bu kapsamda; arşiv belgelerinde yer alan üç temel konuya projeksiyon tutulacaktır; insan (asker) ve levazım (silah, mühimmat, gemi ve yiyecek-içecek) temini, istihbâat çalışmaları ve fetih için alınan tedbirler/ortaya konulan strateji. Bu üç konu ile ilgili padişah hükümlerinde, Osmanlı Devleti'nin, adanın fethi için ne kadar istekli olduğu, harekete geçirdiği maddî ve manevî gücünün büyüklüğünden anlaşılmaktadır. Anadolu'nun doğusu (Ruha, Diyarbekir, Malatya), batısı (Aydın, İznik, Ahyolu), kuzeyi (Sinop, Samsun, Trabzon) ve güneyinden (Ayntab, Antakiyye, Kilis, Adana) Avrupa (Hersek, Selânik, Raguzâ) ve Afrika'daki (Mısır, İskenderiye, Halep) Osmanlı eyaletlerinden sefer için asker, gemi, mühimmat ve erzak toplanmış, her defasında bölge

¹⁷ Emrah Safa Gürkan, "Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlılar'ın XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti", *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası İçinde*, edit.: Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s.11.

¹⁸ Mustafa Selaniki, Mustafa, *Tarih-i Selânikî*, Matbaai Amire, İstanbul 1381 s.100; *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1221. Yine, daha sonraları hava muhalefeti sebebiyle Kıbrıs'a sığınmak zorunda kalan tüccar gemileri ve içerisindeki eşyalara el konulunca Osmanlı padişahı bunların teslimini talep etmiştir, bk. BOA, MD.3, HK: 267, 268, 385, 386.

¹⁹ Katip Çelebi, *Fezleketü't-Tevârih*, inc.: Seyyid Muhammed es-Seyyid, TTK Basımevi, Ankara 2009, s.331, dn.1019.

²⁰ Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s.108; Danişmend, II, 390; Soucek, s.233.

²¹ Safvet, Kıbrıs fethi yerine "Büyük Avrupa Harbi" denilmesinin daha yakışır olacağı ifade eder, bk. Safvet, s.1179.

²² Yahudi Nassi'nin (Don Juan Miquez) –ki "temizden başka herşey olan- bir kişidir, 1562'den beri Kıbrıs'ta kral olmayı, oraya dindaşlarından bir koloniyi yerleştirmeyi arzû ettiği söylentisi vardı. Ayrıca, karısına ait malların bir kısmını müsâdere etmiş olan Venedik'e karşı kinle davranmıştır, bk. Fernand Braudel, II, 485; Joseph V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, hazl: Mehmed Ata, Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1992, VI, 275; Danişmend, II, 392.

²³ Hammer, Kıbrıs'ın fethinin başlıca sebebi olarak Yahudi Nassi'yi görür, bk. Hammer, VI, 273-274; Ayrıca bk. Safvet. "Kıbrıs Fethi üzerine Vesikalar", sy. 19, s. 1177.

yöneticilerinden bu konuda hassasiyet göstermeleri istenmiş, ihmalkâr davrananların cezalandırılacakları ifade edilmiş ve adanın fethi kararı Osmanlı'nın Doğu Akdeniz'de varlığını "ısbat" isteğinin tezâhürü olarak görülmüştür.

1. Sefer Öncesi Diplomatik Faaliyetler

Osmanlı Sarayı'nın Kıbrıs'ı ele geçirmeyi tartıştığı günlerde, devlet ricâli arasında Sokullu Mehmed Paşa'nın²⁴ azledilmesine yönelik var olan rekâbet, Kıbrıs'ın fethiyle ilgili değerlendirmelerde de kendini göstermiştir. Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ve arkadaşları, Kıbrıs seferinin din ve devlete fayda sağlamayacağını, padişahın bir Yahudi'ye verdiği vaat²⁵ sebebiyle düzenlenecek seferin Osmanlılara karşı bir Haçlı birliğine/tehlikesine neden olacağını ileri sürmüş, meselenin diplomatik yolla çözülmesini arzulamışlardır.²⁶ Yapılacak seferin başarılı olması durumunda kendisine yeni rakiplerin çıkacağını²⁷ düşünen Sadrazam, sefer esnasında Lala Mustafa Paşa ile Piyale Paşa'yı²⁸ kendisine karşı işbirliği yapmaktan alıkoymak için Piyale Paşa gibi tecrübeli bir ismin yerine denizcilikle hiçbir alakası bulunmayan İkinci Vezir Pertev Paşa'nın donanma komutanı olarak tayin edilmesini sağlamıştır.²⁹

Bu sırada Venedik ile anlaşma³⁰ halinde olan Osmanlı padişahı öncelikle, Kıbrıs seferi için, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'den fetva almıştır.³¹ Daha sonra da adanın kansız ve savaşız bir şekilde teslimi için Divân-ı Hümayûn tercümanlarından Mahmut Bey'i Venedik'e göndererek Dalmaçya kıyılarına yapılan saldırıların ve Kıbrıs adasından Müslümanlara yönelen tecâvüzlerin durdurulmasını talep etmiştir.³² Ancak, bu sırada meydana gelen ve Saint Marcos

²⁴ Sokullu Mehmet Paşa'nın hayatı için bk. Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *DİA*, XXXVI, 354-357; Sokullu muhaliflerinin amacı Sokullu'nun yerine Kızıl Ahmed'li Mustafa Paşa'yı ya da Moskoflu Lala Mustafa Paşa'yı Sadrazam yapmaktır. Fakat, II. Selim, Sokullu Mehmed Paşa'yı çok sevmemesine rağmen, halk arasında ve devlet kademelerinde büyük itibarı olan Ebussuud Efendi'nin Sadarettin Sokullu'nun durmasını istemesinden dolayı onu azletmeye yanaşmıyordu, Musul vilâyeti dahilinde bulunan İmâdiye'den olan Ebussuud Efendi'nin hayatı için bk. Hammer, VI, 9, dn.4; Murad, III, 27.

²⁵ Bu vaadin nasıl gerçekleştiğine dair ayrıntılar için bk. Murad, III, 45-46.

²⁶ Casale, s.209; Nitekim, Sokullu'nun bu endişesi doğru çıktı ve İnebahtı Savaşı'nda Osmanlı donanması, kendisine karşı kurulan müttefik Haçlı donanmasına yenildi, bk. Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmed Paşa", *DİA*, XXXVI, 356; Çakır, s.515;

²⁷ Roger Crowley, *İmparatorların Denizi Akdeniz*, trc.: Cihat Taşçıoğlu, April Yayıncılık, İstanbul 2008, s.378; Araştırmacı E. Safa Gürkan, Sokullu'nun bu tavrını, sebebini belirtmeksizin, Venedik yanlısı, Habsburg karşıtı olmasıyla açıklamaktadır, bk. Gürkan, s.22.

²⁸ Piyâle Paşa'nın Kıbrıs seferine taraftar olması ve hatta üçüncü vezir olduğu halde altıncı vezir Lala Mustafa Paşa'nın komutasında sefere katılmayı kabul etmesi, Malta seferindeki geçimsiz tavrı sebebiyle seferin başarısız olmasındaki kabahatini izale etme isteğiyle ilişkilendirilmiştir, bk. Danişmend, II, 393.

²⁹ Danişmend, II, 398.

³⁰ Soucek, s.234.

³¹ Fetvanın tam metni için bk. Peçevi, I, 486-487; Hammer bu fetvayı Varna Muharebesi zamanında Papa'nın vekili Çezari'nin Müslümanlara yeminle verilen sözün hükmü olamayacağı iddiasıyla ortaya koyduğu tavra benzetmiştir, bk. Hammer, VI, 275; Osmanlı tarihçisi Mizancı Murad Ebussuud Efendi'nin Kıbrıs'ın alınması için verilen fetvayı Müslümanlığa ve Osmanlılığa vurulan bir darbe olarak değerlendirir, bk. Murad, III, 51; Besim Darkot, "Kıbrıs", *İA*, VI, 674; Kemal Çiçek, "Kıbrıs", *DİA*, XXV, 374. Araştırmacı Crowley ise, bu fetvanın Osmanlı Devleti'nin, XVI. yy boyunca çiğnediği tek anlaşma olmasına neden olduğu kanaatinde, bk. Crowley, s.379.

³² Murad, III, 52; *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1224; A.H. DE Groot, "Kubrus", *The Encyclopedia Of Islam*, Vol. V, Leiden 1986, 304.

şehirinde bulunan tersanelerinin tümüyle yanmasına sebep olan sabotajı³³ Yahudi Yasef Nassi'nin adamlarına bağlayan Venedikliler, Osmanlı'nın talebini reddetmiştir.³⁴ Yaklaşık 6 ay sonra (Şubat 1570), bu kez, Venedik'e gönderilen Kubât Çavuş, Dalmaçya tarafından Osmanlı hududuna taarruzların olduğunu, bazı Müslüman korsanlara işkencelerin yapıldığını, Akdeniz'in Suriye sahillerinde her türlü fenalığı yapan ve Osmanlı ticaret gemilerine ve hac kafilelerine saldıran haydutların Kıbrıs adasına sığınmalarına göz yumulduğunu şikâyet ettikten sonra³⁵ Kıbrıs'ın teslimini Venedik senatosundan talep etmiştir. Fakat, Venedik senatosunda Kıbrıs'ın Osmanlılara teslimi ile ilgili yapılan oylamada 220 senatörün 199'u Osmanlı Devleti'nin talebi ve diğer konularla ilgili önerilerini reddetmiştir³⁶. Senatoda barıştan yana olanlar, Arnavutluk ve Dalmaçya'da bir denge oluşturmak ve ticari imtiyâzlar kazanmak için, adayı terk etmeyi ya da Kıbrıs'ın ciddi paralarla Osmanlı Devleti'ne satılmasını savunmuşlarsa da başarılı olamamışlardır.³⁷

Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa da İstanbul'daki Venedik elçisi M. Antoni Barbaro ile birkaç kez görüşerek, Venedik'ten bir hayli uzak mesafede bulunun Kıbrıs'ın iki ülke arasında gerginlik yaratmaya değer olmadığını ve etrafının Osmanlı toprakları ile çevrili bulunduğunu³⁸ belirtmiş adanın savaşız teslimini istemiştir. Venedik elçisi ise, Kıbrıs'ın bir *Hristiyan adası* olarak yönetimlerinde bulunduğunu söyleyip bu talebe karşı çıkmıştır.³⁹

Bu esnada, II. Selim, Mersin beyinden gelen ve Kıbrıs ahali ve reâyasının İslâm'ı istediklerine dair mektubuna karşılık⁴⁰, ondan, Kıbrıs halkına; Osmanlı Devleti'ne teveccüh ettikleri takdirde, fetihten sonra kendilerine dokunulmayacağı, mallarına el konulmayacağı, sadece ziraat ettikleri yerlerin öşrünü verecekleri yolunda *istimâlet* verilmesini istemiştir.⁴¹ Şayet, düşmanla (Venedik) birlik olurlarsa kendilerine merhâmet edilmeyeceğini bildirmesini

³³ Saint Marcos limanındaki barut deposunun ateşlenmesi ve infilak etmesi (1569 Eylül) nedeniyle bir çok kilise yıkılmış, bir çok insan ölmüş, limandaki harp gemileri harap olmuş ve Venedik Cumhuriyeti en önemli barut stokundan mahrum olmuştur. Bu operasyonun o dönemde güçlü bir teşkilat olan Türk casusluk teşkilatı tarafından organize edildiği rivayet olunur, bk. Danişmend, II, 392-393; José Navarro Latorre, "La Batalla De Lepanto", *CHJZ* - 23-24, s.209.

³⁴ Murad, III, 52.

³⁵ Hammer, VI, 277; Soucek, s.233.

³⁶ Braudel, II, 489; *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1224; Groot, "Kubrus", s.304; Crowley, 195 red oyuna karşılık 5 kişinin Kıbrıs'ın teslimi yönünde oy kullandığını kaydeder, bk. Crowley, s.380.

³⁷ Dündar, s.1222.

³⁸ Kıbrıs, Anadolu'nun 40 deniz mili Kuzey'inde, Suriye'nin 60 deniz mili Batısı'nda, Lübnan'ın 100 deniz mili Kuzey Batısı'nda, Mısır'ın ise 240 deniz mili Kuzeyi'nde yer almaktadır, bk. Güven Dinç, "Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Antalya 2010, s.1.

³⁹ Dündar, s.1221.

⁴⁰ 80 yıllık Venedik idaresi döneminde –ki Venedikliler Katolik idi- Kıbrıs Ortodoks halkı maddî ve manevî olarak ezilmiş ve hakları gasp edilmişti, bu sebeple, Osmanlı yönetimine elçi gönderip adanın fethi için girişimlerde bulundular, bk. Dinç, s.12; Erdönmez, s.5.

⁴¹ Satvet, s.1181.

isteyerek Kıbrıslıları fetih başladığında direnmekten vazgeçirmeye çalışmıştır (18 Za. 977/24 Nisan 1570).⁴²

Osmanlı Devleti başlangıçta Venedik'i korkutmaya çalışarak, Kıbrıs'ın barış yoluyla teslim olmasını arzulamıştır.⁴³ Bu sebeple, Ocak'ta Venedik'e ait tüccarlar tutuklanmış ve malları müsâdere edilmiştir. Aynı tedbire Şubat ayı ortalarında Mora'da da başvurulmuştur. İstanbul'da yüklenmiş iki Venedik çektirisinin malları boşaltılmış ve Osmanlı donanması tarafından el konulmuştur⁴⁴.

Venedik Devleti ise, yaklaşmakta olan fırtınanın sesini duyar şekilde, gemiler donatıp savaş hazırlıklarına başlamış, Osmanlı donanmasına yakalanmadan bir askeri birliği Magosa'ya, binlerce askeri de Dalmaçya'ya göndermiştir. Venedik'ten 20 Mart'ta yola çıkan Hieronimo Zane'nin komutasında 60 kadırgalık bir donanma, Zara'ya büyük bir zahmetle 13 Nisan'da varabilmiştir.⁴⁵ Venedik, büyük bir gürültüyle, ilkbaharda yapılacak sefere karşı korkmadığını göstermek, şiddete karşı şiddetle karşılık vermek için bütün hazırlıkları yapmıştır. Ayrıca, ünlü haber alma servisini bir silah gibi kullanıp, Hristiyan ülkeleri alarm durumuna sokarak Osmanlı tehlikesini zihinlere yerleştirmek için kullanmıştır.⁴⁶ Sokullu Mehmet Paşa'nın endişesini haklı çıkaracak şekilde, bu yerel savaşı genel bir savaşa bağlamayı amaçlamış, Osmanlı'nın cesaretini kırmayı, geri çekilmeye ve uzlaşmayı kabule zorlamayı istemiştir.⁴⁷

Osmanlı Devleti'yle tek başına mücadele edemeyeceğinin farkında olan Venedik, Papalık ve Avrupa devletlerine (Avusturya, Fransa, Almanya ve Floransa'ya) mektuplar gönderip, şayet, kendilerine gerekli yardım yapılmazsa Hristiyanların Doğu Akdeniz'deki son kalesi olan Kıbrıs'ın düşeceğini bildirerek "Hristiyanlık" adına yardım talep etmiştir.⁴⁸ Bu yardım talebine Papalık, İspanya ve Malta olumlu cevap vermiştir.⁴⁹ Önceleri yardım konusunda isteksiz davranan⁵⁰ İspanya Kralı II. Philip'i Papa V. Pius (1566-1572), İspanyol din adamı ve elçisi Luis de Torres'i göndererek "Venedik kaleleri, Katolik Krallığın İtalya'daki müstahkem mevkiilerinin ön savunma (antemural) hatlarıdır"⁵¹ diyerek iknâ

⁴² Makalemizde kullandığımız Kıbrıs Seferi Cüzleri içerisinde yer alan hükümler, "12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) -Özet-Transkripsiyon ve İndeks-I" isimli çalışmadan alınmıştır, bk. 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) -Özet-Transkripsiyon ve İndeks-I, haz.: Heyet, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996, bk. Sefer Cüzü, C.19; BAO, MD. No:9, Hüküm: 78.

⁴³ José Navarro Latorre, "La Batalla De Lepanto", CHJZ - 23-24, 209.

⁴⁴ Braudel, II, 488.

⁴⁵ Braudel, II, 499.

⁴⁶ Braudel, II, 490-491.

⁴⁷ Braudel, II, 492.

⁴⁸ Dündar, s.1222; Papa'nın çağrısı ve Hristiyan devletlerin cevapları için bk, Latorre, s.210; Juan-José Iglesias Rodríguez, "Las Entradas De Cristianos En Berbería (Siglos XV-XVI). Relaciones Pacíficas Y Violentas", *Revista de Historia de El Puerto*, n° 50, 2013 (1er semestre), s. 24.

⁴⁹ *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1224.

⁵⁰ İspanya kralının isteksiz davranmasının sebepleri arasında; İspanya'da devam eden Morisko isyanı, Malta, Sicilya ve Doğu Avrupa'daki sorunlar yer almaktaydı, bk. Latorre, s.210.

⁵¹ Ayrıntılar için bk. Braudel, II, 492-494; Latorre, s.213.

etmiştir.⁵² Venedik'in İran Devleti nezdindeki girişimleri de bu sırada İstanbul'a gelen Şahkulu Han'ın başkanlığındaki İran heyeti ile Osmanlı Devleti'nin anlaşım aradaki ihtilaflara son vermesiyle sonuçsuz kalmıştır.⁵³ Kısacası, Venedik'in tüm çabaları 30 yıllık barış döneminde askerî ve siyasi olarak zayıflamış olan gücünü toparlamaya ve beklediği yardımı almaya yetmeyecektir.⁵⁴

2. Sefer İçin Yapılan Hazırlıklar

Kıbrıs seferi için hazırlık sürecine giren Osmanlı ordusunun başına serasker olarak Lala Mustafa Paşa tayin edildi⁵⁵, Piyale Paşa ise donanma komutanlığına getirildi. Lala Mustafa Paşa ile birlikte Anadolu Beylerbeyi İskender Paşa, Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa, Sivas Beylerbeyi Behrâm Paşa, Zulkadriye Beyi Mustafa Bey, Halep Beylerbeyi Derviş Paşa, azledilen Şehrizor Beyi Muzaffer Paşa, Mora, Tırhala, Yanya, İlbasan ve Prizren Beyleri takımları ile savaşa katıldı.⁵⁶

Donanma üç filoya taksim edildi; birinci filo Murad Reis'in komutasında 25 büyük gemiden müteşekkildi ve Mart ayında denize açılarak Rodos'a yöneldi, Piyale Paşa'nın komutasındaki 95 gemiden (65 kadirge ve 30 kalyonla) oluşan ve Murad reisi takip eden ikinci filo, bir ay sonra Nisan'da denize açıldı ve üçüncü filo ise, Kaptân-ı Deryâ Müezzinzâde Ali Paşa komutasında, Mayıs ayında, 60 kadar gemi ve çeşitli nakliye gemileri (36 kadirge, 12 çekti ve 8 mauna) ile yola çıktı. Bu nakliye gemilerinde toplar, hayvanlar ve erzak yer alıyordu.⁵⁷

Osmanlı ve batı kaynaklarında Osmanlı donanmasının gemi sayısı ile alakalı olarak 208, 236, 248, 350 ve 400 gibi farklı rakamlar verilir. Bu gemilerde, 50.000 piyâde, 5.000-6.000 yeniçeri, 2.500 süvârî yahut akıncı, 3.000 lağımçı ve istihkâmçı olmak üzere azami 61.500 kişilik bir askeri personel olduğu belirtilir. Batılı bazı kaynaklarda ise, Osmanlı donanmasının asker sayısının 100.000 olarak

⁵² Avusturya İmparatoru Maksimilyen kısa bir süre önce Türklerle imzalamış olduğu 8 yıllık anlaşma sebebiyle yardıma yanaşmadı. Floransa Dukalığı, kendilerine Papalık tarafından Büyük Duka unvanı verilmediğinden dolayı Papalığa güvenmişti. Bu nedenle Papa'nın çağrısına cevap vermedi. Fransa kralı IX. Şarl ise, hem siyâset hem de ticârette kazanmış olduğu avantajlarını kaybetmemek için Papa'nın kardeşi olan kardinalden gelen Venedik'e yardım teklifini reddettiği gibi, bu kardinalin Alman imparatoru ve beyleri nezdindeki girişimlerinin sonuçsuz kalması için de çalışmalar yaptı. Daha sonra da bu çalışmaların sonuç verdiğini, onları ikna ettiğini ve Osmanlı Devleti'yle sadık dost olduklarını elçisi vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ne bildirdi, bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi-III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

III, 30; Osmanlı-Avusturya barışı 1568, Osmanlı-Fransız barışı ise 1569'da gerçekleşmiştir, bk. Danişmend, II, 393; Uzunçarşılı, III, 27.

⁵³ Uzunçarşılı, III, 31; Bu dönemdeki Safevî-Venedik diplomatik ilişkileri için bk. Brummet, s.63-64; II. Selim'in tahta cülûsunu tebrik için İstanbul'a gelen Revân hâkimi Şahkulu Sultan başkanlığındaki İran heyeti, binbir iltifatla kabul edilerek, bu sırada Edirne'de bulunan Osmanlı padişahıyla görüşmek için oraya götürüldü ve burada kendisine 1555'de Amasya'da iki taraf arasında varılan anlaşmayı teyid eden bir nâme verildi, bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münâsebetleri I (1578-1590)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1962, s.3-5.

⁵⁴ Braudel, II, 487.

⁵⁵ Mehmed Hemdemi Çelebi Solakzade, *Solakzade Tarihi*, Mahmut Matbaası, İstanbul 1297, I, 592.

⁵⁶ Peçevi, Peçevi, İbrahim, *Tarih-i Peçevi*, Matbaai Amire, İstanbul 1283, I, 487-488; Selânikî, s.101; Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s.109.

⁵⁷ Murad, III, 53; Bostan, s Bostan, İdris, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, İstanbul 2010, s.25; Hammer, VI, 284.; Soucek, s.238.

gösterilmesi muhtemelen, savaş esnasında, Anadolu sahillerinden gelen askerlerin Kıbrıs'a taşınmasıyla bulunan bir rakamdır.⁵⁸

Birkaç ülkenin gönderdikleri gemi ve askerlerden oluşan *müttefik Hristiyan gücüne*, Papalık 2, İspanya Devleti 60, bunların nüfûzuna tabî olan Cenova ile Malta 4, Savoja/Savoie dukalığı 7 kadirge vererek katılmış ve bu gemiler 90 kadirge ve kalyondan oluşan Venedik donanmasına dahil olmuşlardır. Daha sonra katılacak gemilerle birlikte *müttefik donanması* 206 parçayı bulmuş ve bunlar, 16.000 asker, 36.000 gemici ve kürekçi ve 1.300 topla yola çıkmıştır. Bazı eserlerde ise, gemi sayısı 300 (200 savaş gemisi, 100'ü lojistik amaçlı gemi), asker sayısı ise 50.000 piyade ve 4.500 hafif süvari olmak üzere 54.500 olarak belirtilir.⁵⁹

2.1. Asker, Gemi ve Cephane Temini

II. Selim, Kıbrıs'a yapılacak sefer için "*memâlik-i mahrûse'nin*" sınırları içerisinde yer alan eyalet ve sancak beylerine onlarca hüküm göndererek hazırlanmakta olan sefer için asker, gemi, silah ve mühimmat ile erzak talep etmiştir.

Osmanlı'nın Avrupa'daki toprakları olan Selânik ve İlbasan'dan asker ve gemi talep edilmiştir; Tırhala ve İnebahtı sancakları beyleri gibi Selânik Beyi Mehmed Bey'in de Donanma-i Hümâyûn'a Kolos İskelesi'nden katılması⁶⁰, kendisine İlbasan sancağı inâyet olunan sâbık Rûhâ Beyi'nin, Rûhâ'daki sipahi ve lağımıcılarla birlikte İlbasan sipâhilerinin de görevli bulunduğu Kıbrıs adasına giderek hizmette bulunması emredilmiştir.⁶¹

Ayrıca, Mısır, İskenderiyye, Şam, Halep ve Bağdat beylerinden asker, nüzul ve barut temin etmeleri istenmiştir. Özellikle, Bağdat'ta imal edilen barutun Kıbrıs'a sevk edilmesi hükümlerde üzerinde önemle durulan bir konudur. Bu amaçla, Bağdat'ta hazır bulunan baruttan daha önce belirtilen miktarın kiralık develere yüklenerek Kıbrıs'ta sarf olunmak üzere Trablus İskelesi'ne gönderilmesi; bundan sonra da yeterli miktarda barut işlenip Halep'e ulaştırılarak, gönderilen ve işlenen barut miktarının bildirilmesi (25 Ramazân

⁵⁸ Danişmend, II, 393; *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1225; Darkot, "Kıbrıs", İA, VI, 674; Peçevi, kadirge, mavna, barça, kalyetadan oluşan 400 yakın bir sayı verir, bk. Peçevi, I, 488; Selânikî, 2.000 cenkçi yeniçeri iletersane-i amireden 84 pare kadirge ve başlarda yarar adamlarla donatıp, korsan gemileri ile birlikte Beşiktaş'dan deryaya açıldılar. 20 gün sonra ise Vezir Lala Mustafa Paşa, 124 kıta donanma ve top gemileri ile yola çıkmışlar ve Kıbrıs adasının karşısında giden Osmanlı donanmasıyla birleşmişlerdi, bk. Selânikî, s.100-101; Katip Çelebi ise, 300-360 arasında bir gemi (180 kadirge, 10 mavuna, 170 parça Karamürsel soyundan gemi) miktarının sefere katıldığını kaydeder, bk. Çelebi, *Fezleke*, s.331; Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s.109.

⁵⁹ Latorre, s.213.

⁶⁰ BAO, MD. No:12, Hüküm: 18.

⁶¹ BAO, MD. No:12, Hüküm: 19.

978/20 Şubat 1571)⁶², Halep'te ne kadar barut işlenirse Kıbrıs'a gönderilmesi istenmiştir (12 Şevvâl 978/9 Mart 1571)⁶³.

Mısır Beylerbeyi'nden Mısır'daki nevbetçi kapı yeniçerilerinin barutla beraber Kıbrıs'a göndermesi⁶⁴, Halep Beylerbeyi'nden Şam ve Halep'ten toplayacağı askerlere serdar olup, Kıbrıs'a gelmek için uygun bir iskeleye gelmesi ve barut ve kavvâs⁶⁵ ihraç etmeleri istenen Kilis ve Samsat beyleri hakkında ayrıntılı bilgi vermesi⁶⁶, İskenderiyye Beyi ile Rodos'a gelen gemilerin eksiklerini giderip barut yükleyip Kıbrıs'a göndermesi tembih edilmiştir.⁶⁷

Osmanlı'nın Akdeniz'deki adalarının yöneticilerine de gönderilen hükümlerde hazırlanmakta olan donanmaya *gemi*, *mürettebat* ve *silah* konularında katkıda bulunmaları istenmiştir. Bu kapsamda, Rodos, Sığacık, Midilli, Mora, Ağrıboz, Sakız, İnebahatı, Kocaeli, Tırhala ve Gelibolu sancaklarına hükümler gönderilerek, seferin selâmeti için denizde yeteri kadar güvenlik önleminin alınması talep edilmiştir.

Sığacık, Rodos, Midilli, Ağrıboz ve Sakız beylerinin emirlerinde bulunan gemilerin eksiklerini tamamlayarak, Kıbrıs'a gelecek düşman gemilerini bertaraf etmek üzere, İskenderiyye beyi serdarlığında Kıbrıs'a gönderilen donanmaya katılmaları ve Kıbrıs'a ulaştıklarında Vezir Mustafa Paşa'nın uygun göreceği hizmette bulunmaları; ayrıca Karaman ve Trablus'tan Kıbrıs'a gidecek askerlerin Kıbrıs'a geçirilmeleri⁶⁸, İnebahatı ve Eğriboz beylerinin emrindeki sipahilerle Donanma-i Hümayûn'a katılması (beyan edilecek özrün makbul olma ihtimalinin olmadığı)⁶⁹, Bartın kadısının, Bartın'da yapılması emrolunan gemileri donanma sefere çıkmadan önce tamamlayıp göndermesi emredilmiştir.⁷⁰

Kıbrıs seferine yardım kapsamında, Cezâyir Beylerbeyi Müezzinzâde Kaptan Ali Paşa komutasında 60 kıt'a top, 40 adet kolonborna, barut ve savaş aletleri ile yararlı topçuların bulunduğu bir donanma yola çıkarılmış, Rodos, İskenderiyye ve Kocaeli Beylerinin yanındaki gemilerle birlikte Kıbrıs'a gitmeleri istenmiştir.⁷¹

⁶² BAO, MD. No:12, Hüküm: 92; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 432; Şam ve Trablus beylerbeyinden istenen alet ve edavat için bk. Sefer Cüzü, C.45, (s.55). CİLT I; BOA, MD. No: 9, Hüküm: 124.

⁶³ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 153; BOA, MD. No: 9, Hüküm: 123; Sefer Cüzü, C.49, (s.57). CİLT I.; Sefer Cüzü, C.49, (s.57). CİLT I.

⁶⁴ Sefer Cüzü, C.54, (s.59). CİLT I.

⁶⁵ Kavvâs, okçu demektir. Büyüklüklerin önlerinde giden birisi ona ait yay ve okları taşırdı. İşte bu vazifeyi gören adama kavvas denilirdi, bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, II, 215.

⁶⁶ Sefer Cüzü, C.60, (s.63). CİLT I.

⁶⁷ BAO, MD. No:12, Hüküm: 218; İskenderiyye beyinin emrine verilen Kocaeli beyine gönderilen diğer hüküm için bk. BOA, MD. No: 12, Hüküm: 213.

⁶⁸ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 215; BAO, MD. No:12, Hüküm: 285.

⁶⁹ Sefer Cüzü, C.31, (s.48). CİLT I.

⁷⁰ Sefer Cüzü, C.33, (s.49). CİLT I.

⁷¹ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 252/201; Aynı şekilde, Midilli ve Mora beylerinden de asker ve gemi talep edilmiştir, bk. Sefer Cüzü, C.20-21, (s.43-44). CİLT I.

Anadolu'da yer alan sancak ve eyaletlere gönderilen hükümlerde ise, *gemi, alatçı, kürekçi, urgan ve kavvas* temini, sefer için *para* ve *nuzül* talep edilmiştir. Bu konuda, Aydın, Menteşe, Kocaeli, Gelibolu, Karaman, Trablus, Bartın, Dimyat, Bursa, Uzeyr, Diyarbakır, Ruha ve Harput'a hükümler gönderilmiştir. Sinop ve Samsun sancaklarından ise, bilhassa, *gemi yapımı* talep edilmiştir⁷².

Yine çeşitli hükümlerde Ahyolu (Bulgaristan'da bir kasaba) kadısının sefer için yapılmakta olan 20 parça gemiye mümkün olduğu kadar çok sayıda âlâtçı ve kürekçi koyup göndermesi⁷³, Aydın Beyi'nin gaza etmek için levend korsanlar ve yaptırdığı gemilerle birlikte Piyale Paşa'nın donanmasına katılması, sefere katılmayan Çorum Beyi için tahsis edilen gemilerin Aydın Beyi'nin emrine verilmesi⁷⁴, Rodos'ta bulunan silah, mühimmat ve gemilerin kalafatı ile gerekli miktarda akçeyi Aydın ve Menteşe Nâzırlarının, idareleri altında bulunan mukâtaalardan tedarik ederek vermeleri⁷⁵, inşâ edilmekte olan gemilerin mühimmat ve levâzımı için sarf olunmak üzere Aydın ve Menteşe'den talep olunan akçenin tedarik edilip teslim edilmesi ve pişirtilmesi istenen peksimetin de bir an önce hazırlanması emredilmiştir⁷⁶.

Gelibolu Kadısı'na gönderilen hükümlerle ondan, donanmaya katılması emredilen 9 adet kadırganın eksiklerinin hızlı bir şekilde tamamlaması bu kadırgalara görevlendirilen kürekçilerin tam olarak gelip gelmediklerinin tespiti ve levâzım eksiklerinin bildirilmesi istenmiştir.⁷⁷ Bursa'dan Kıbrıs'a gönderilecek kürekçilerin Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından Ali nezaretinde atları ve savaş âletleriyle birlikte Silifke'ye ulaştırılması⁷⁸, Sinop'tan kereste ve Samsun'dan urgan tedarik edilmesi ve 15 kıt'a geminin inşa edilerek İstanbul'a gönderilmesi talep edilmiştir.⁷⁹

Ruha Beyi Mustafa Bey'den, daha önce Ruha'dan ihracı istenen lağımıcılarla birlikte sancağındaki siphileri de savaş alet ve edevatıyla ihrac edip yola çıkarak Kıbrıs'a gidip hizmette bulunması istenmiştir.⁸⁰ Diyarbakır gönüllülerinden iki yüz nefer tayin olunarak savaş araç gereçleriyle Kıbrıs'a gönderilmeleri (11 Şevvâl 978/5 Mart 1571)⁸¹, Harput Beyi'nin sancağına tâbi zaim ve siphilerle Kıbrıs'a giderek Vezir Mustafa Paşa emrinde hizmette bulunması⁸², Donanma-i Hümâyûn sefere çıktığı ve Sinop'ta bulunan gemilerin de acilen

⁷² BOA, MD. No: 12, Hüküm: 169-171.

⁷³ Sefer Cüzü, C.25, (s.46). CİLT I.

⁷⁴ Sefer Cüzü, C.26-27, (s.46-47). CİLT I; Gemilerin tedârîki Samsun ve Sinop'ta olmaktadır. Bu konudaki hükümler için bk. BOA, MD. No: 12, Hüküm: 169-171; BAO, MD. No:12, Hüküm: 371; BAO, MD. No:12, Hüküm: 24.

⁷⁵ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 36.

⁷⁶ BAO, MD. No:12, Hüküm: 31; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 70/103;

⁷⁷ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 383/275.

⁷⁸ BAO, MD. No:12, Hüküm: 81.

⁷⁹ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 70/103.

⁸⁰ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 168.

⁸¹ BAO, MD. No:12, Hüküm: 242.

⁸² BAO, MD. No:12, Hüküm: 305.

donanmaya katılmaları gerektiğinden gemilerin âlâtçı ve kürekçilerinin tedarik edilip donatılarak yola çıkartılmaları, kürekçi *yeterli gelmezse* suçları tescil olunan mahkûmların gemilerde görevlendirilmeleri, yine yetmezse reayadan akçe karşılığı kürekçi tutulması emredilmiştir.⁸³

Gönderilen hükümlerden de anlaşılacağı üzere, gemi inşâsı için gerekli olan kereste ve malzemeler kolayca bulunmasına rağmen, deneyim sahibi eğitilmiş mürettebat ve barut bulmak kronik bir sorun haline almıştı.⁸⁴ Bu sebeple, Osmanlı padişahı, Mustafa Paşa'ya sefer için 20.000 kintâr barutun yeterli olmayacağını, Mısır, Rodos ve Bağdat'tan gelenlerle birlikte, Cezâyir Beylerbeyi Kaptan Ali⁸⁵ ile gönderilen toplam barutun 10.000 kintâr olduğunun altını çizerek, barutun lüzumsuz yere harcanmamasını istemiştir.⁸⁶

Venedik ise, malzeme, tekne, kadirga, başarda ve top bakımından zengin, hatta çok zenginse de insan, malzeme ve askeri doyuracak iaşe bakımından fakirdi.

2.2. Erzak Temini

Kıbrıs seferinde üzerinde durulan önemli konulardan biri de zahire ile ilgili konulardı. Birçok sancağa gönderilen hükümlerde bu konuyla ilgili emirler yer almaktadır.

Üsküdar kadısına gönderilen hükümde (17 Şevval 977/25 Mart 1570); Üsküdar'a bağlı Maldepe ve Gekbovize isimli mahallerin konak tayin edildiği bu konakların her birinden 20.000 akçalık ekmek unun ve 500 müd arpa ile 200 araba odunun tedarik edilmesi ve askerlerin gelmeden 4-5 gün evvel ekmeklerin pişirilmesi istenmiştir. Bu yiyeceklerden başka, bal ve yağ, pirinç ve peynir, yoğur vs... yiyeceklerin temini emredilmiştir. Bu kapsamda halktan zengin olanlardan emirle, fakir olup yardım yapacak gücü olmayanlardan ise isteğe bağlı olarak yardım toplanması emredilmiştir.⁸⁷

Kıbrıs'ın fethi için düzenlenen seferde ordunun zahire ihtiyacını karşılamak üzere Mirza Çavuş isimli şahsın yetkili kılındığı belirtilerek zahire toplamak üzere uğradığı kazaların kadılarının halktan para ile tedarik edip hazırda beklettikleri gıda maddelerini ona teslim etmeleri istenmiş, zaafiyet gösterenlerin cezalandırılacakları belirtilmiştir (12 Zilkâde 977/18 Nisan 1570). Bu kapsamda,

⁸³ BAO, MD. No:12, Hüküm: 318.

⁸⁴ Brummett, s.142.

⁸⁵ Solakzade, Kapudan Ali Paşa'nın deryâ işlerine vukûfiyeti olmadığını kaydeder, bk. Solâkzade, s.593.

⁸⁶ BOA, MD. No: 12, Hüküm:186/164.

⁸⁷ Ayrıca, bu kapsamda, İznik'e bağlı, Dikilitaş ile Gölbaşı isimli mahalleler, İnegöl'e bağlı Akbiyık, Bâzarcık Konağı, İnönü'ye bağlı Bozöyük ve İnönü nâm mahaller, Kütâhiyye bağlı Kalburcu ve Kütâhiyye ve Saka ve Döğer nâm mahaller, Karahisâr'a bağlı Kazlıgöl ve Karahisâr ve Kızılkilise nâm mahaller, Niğde'ye bağlı Karabınar Konağı, Lârende'ye bağlı Kertiköyi ile Yörükyiri(?) konaklarına gereken lojistik desteğin sağlanması için hüküm gönderilmiştir, bk. Sefer Cüzü, C.1, (s.27-33). CİLT I.

kendilerine hüküm gönderilenler arasında Tarsus, Adana, Kars, Maraş, Kilis ve Ayntab gibi yerlerin Kadıları yer almaktadır.⁸⁸

Yenişehir Kadısı Muslihuddîn ile Müfettiş Pîr Mehmed Çavuş'dan donanma için kendilerinden tedariki istenen peksimet ve zahireyi gemilerle Sakız'a gönderip donanmaya ulaştırmaları şayet, Sakız adasında Donanma-i Hümâyûn'a yetişemezlerse Rodos'a kadar gidip orada peksimet ve zahirenin teslimi⁸⁹, sefere çıkan askerler Teke'den gemilere bineceğinden zahire sıkıntısı çekmemeleri için Teke'de yeteri kadar erzak tedarik edilmesi istenmiştir.⁹⁰

2.3. İstihbârat Çalışmaları

Osmanlı Devleti Kıbrıs seferinin gerek öncesinde, gerekse, sefer sırasında, Avrupa'daki vilayet ve kazalarından ve Akdeniz'deki adalardan düşmanın durumuyla ilgili istihbarat toplamıştır. Bu kapsamda, Kilis, Hersek, Delvine, Avlonya, Raguza (Dubrovnik), Anabolu, Rodos, Midilli, Mora, Sakız ve Ağrıboz beylerinden hem tedbirli olmaları hem de, İstanbul'a zamanında bilgi göndermeleri istenmiştir.

Osmanlı belgesinde “*melâ'in-i hâsirîn*” diye tanımlanan Venedik'in “*la'in-i bî-dîn*” olan Papa, İspanya ve Portekiz krallarıyla birleşip, Osmanlı donanması ile savaş kararı aldığı istihbaratı, Osmanlı sarayına Kilis, Hersek, İskenderiye ve Delvine beyleri ile Avlonya azebleri ağası vasiyetiyle ulaşmıştır. Hükümde “*hadd-i tevatüre*” eriştiği belirtilen istihbârî bilgi, “*etrâf u cevânibden gelen câsûslar ve küffâr-ı hâksârdan alınan diller (casuslar/esirler)*” vasıtasıyla elde edilmiştir. Düşmanın bu hazırlığına karşılık, Kapudan Ali Paşa komutasında Kıbrıs'a gönderilen donanmadan yeterli miktarda asker, silah ve mühimmatın sefer için bırakılması istenmiş, geri kalan gemilerle Girit'ten gelme ihtimali olan düşman –ki hükümde “*a'dâ-yı bed-re'yün kahr u tedmîri ve vücûd-ı habâset-âlûdlarından*” şeklinde tanımlanmıştır- donanmasının Kıbrıs'a ulaşmasını engellemesi istenmiştir. Belgede, Osmanlı donanmasının asıl gayesinin “*sıyânet-i ırz [u] nâmûs-ı dîn ü devlet ve himâyet-i havze-i [İslâmiyye] ve hilâfete müte'allik*” işlerin yapılması olduğu vurgulanmıştır.⁹¹

Osmanlı istihbaratı, müttefik donanmasının Meis adası önüne geldikten sonra, Girit'e dönmüş olduğunu zamanında haber almıştı. Bu sırada, Cezâyir reislerinden Piri Reis'in, ele geçirdiği bazı esirlerden müttefik donanmasının Rodos'un Ayulaki köyünden 25 esir aldıklarını öğrenmiş ve bu durumu İstanbul'a

⁸⁸ Hüküm gönderilenler arasından, Kasun ve Tarsus ve Ulaş ve Karaîsâlu ve Ayas ve Adana ve Sis ve Berendi ve Kars ve Kınık ve Gügercinlik ve Andırın ve Mar'aş ve Uzeyr ve Kavahî (?) ve Gündüzlü ve Hârim ve Antâkiyye ve Kilis ve Ayntâb ve Rümkal'a ve Türkmen-i Haleb ve Yeniil ve Haymâne ve Lek ve Önk ve Yüzde ve Zamantu ve Elbistân ve Hisn-ı Mansûr ve Behisni ve Gerger [ve] Kâhta ve Birecik ve Malâtiyye ve Samsad Kâdılarıdır. Benzer bir hüküm ise, Zülkadriye ve Halep Beylerbeylerine gönderilmiştir.

⁸⁹ Sefer Cüzü, C.23, (s.45). CİLT I.

⁹⁰ Sefer Cüzü, C.46, (s.56). CİLT I.

⁹¹ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 207/175; BOA, MD. No: 12, Hüküm:211; Darkot, “Kıbrıs”, İA, VI, 674; Konuyla ilgili diğer hükümler için bk. BAO, MD. No:12, Hüküm: 50; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 16/74.

haber vermişti.⁹² Avlonya Azepleri Ağası Kara Hacı'nın, Venedik gemilerinin Girit adasından Kıbrıs'a erzak ve silah götürmek üzere hazırlıklar yaptığını dair mektubu İstanbul'a ulaştığında kendisine korsan ve levendleri toplayıp sefere hazır olması Donanma-i Hümâyûn'a katılıp hizmette bulunması ve düşman hakkında bilgi toplaması emredilmiştir (16 Zilkade 978/11 Nisan 1571).⁹³

Venedik Devleti'nin karşı casusluk faaliyetlerinde bulunduğu ve bu durumdan Osmanlı Devleti'nin haberdar olduğu Rodos Beyi'ne gönderilen hükümde yer almaktadır; düşmanın kendi topraklarından casus devşirdiği halde, Rodos Beyi'nin gaflette olduğu belirtildikten sonra "...küffârın ahvâl ve etvârına tamâm vukûf tahsîl idüp, yarar diller (casuslar) almağa sa'y idüp..." denilmek suretiyle, düşmandan haber almak için casus ayarlaması istenmektedir.⁹⁴ Sefer sırasında Hersek taraflarında kılık değiştiren casusların yakalandıkları ve bunların Südde-i Saâdet'e gönderilerek cezalandırıldıkları belirtilerek, bundan sonra da etraftan haber toplayıp Venedik'e ilettiklerinden şüphe edilen şahısların yakalanarak hapsedilmeleri ve durumun Osmanlı Sarayı'na arz edilmesi emredilmiştir (22 Za. 978/17 Nisan 1571).⁹⁵

Bu sırada Venedik Devleti de meşhur istihbarat ağı sayesinde Osmanlı ordusu ve donanmasının hazırlıklarını yakından takip ediyordu. Fakat Osmanlı Devleti'nin başlatmış olduğu sefer hazırlıklarının nereye ve kime karşı olacağı konusunda kesin bir kanaate varamamıştı; Malta'ya mı, La Goulette'ye mi, yoksa Kıbrıs'a karşı mı olacağına dair sadece tahminler yapılıyordu.⁹⁶

12 Mart 1570'de Napoli kral naibi, İstanbul'da çok güvendiği bir ajanından aldığı bilgilerde (20 Ocak'ta) Osmanlı Devleti'nin donanmada konusunda yaptığı büyük hazırlıkların Venedik'e yönelik olmadığı kanaatine varmıştı.⁹⁷ Ne zaman ki Osmanlı padişahının orduyla Anadolu'dan Karaman'a geçeceği ve Castelnuovo'ya 700 yeniçeri yerleştirdiği haberi gelince Venedik endişelenmeye başlayacaktı.⁹⁸

Venedik gibi İstanbul'da casusları bulunan bir diğer devlet de İspanya idi. İstanbul'daki İspanyol casusları tarafından Madrid'e gönderilen raporlarda (avisos) Osmanlı başkentindeki hazırlıkların Kıbrıs'a yönelik olduğuna işaret edilmekteydi. Şubat 1570'de İspanya İmparatoru II. Philip, bir casus aracılığı ile Türk'ün (Osmanlıların) Moriskolar'a⁹⁹ yardım için değil, Kıbrıs'a sefer için hazırlık

⁹² Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, III, 1226.

⁹³ BOA, MD. No: 12, Hüküm:377; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 403; Midilli, Dubrovnik (Raguza) ve Rodos üzerinden istihbarat bilgileri için bk. BOA, MD. No: 12, Hüküm: 464; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 529; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 532; BOA, MD. No: 12, Hüküm:266; BOA, MD. No: 12, s.98, 126, 128, 131 ila 133 ve 139, 140; Uzunçarşılı, III, 31; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 762.

⁹⁴ BOA, MD. No: 9, Hüküm: 246; Vulfçıtrın, Sakız, Mora, Ağrıboz, Girit, Delvine ve Kilis'teki istihbarat çalışmaları için bk. BOA, MD. No: 12, Hüküm:62; BOA, MD. No: 12, Hüküm:264; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 485; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 468; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 474.

⁹⁵ BOA, MD. No: 12, Hüküm:291.

⁹⁶ Braudel, II, 487.

⁹⁷ Braudel, II, 491.

⁹⁸ Braudel, II, 489.

⁹⁹ Morisko: Gırnata'nın işgali (1492) sonrasında, İspanya'da Hıristiyan hâkimiyetinde kalan ve zorla din değiştirmek zorunda bırakılan Endülüs Müslümanlarına verilen isim.

yaptığını öğrenmişti.¹⁰⁰ Venedik'teki Papa elçisi Giovanni (1566-1573 arasında) de İstanbul'da yapılmakta olan büyük hazırlığın Kıbrıs'a sefere yönelik olduğu konusunda kesin kanaat sahibiydi.¹⁰¹

2.4. Sefer İçin Alınan Çeşitli Önlemler

Osmanlı Devleti, Kıbrıs üzerine yapılacak sefer için hem karada hem de denizde ciddi önlemler almıştır. Denizden alınan önlemlerin idaresi için, Rodos, Sakız, İskenderiye, Kocaeli ve Sığınak beylerinden sefer için gemi ve asker tedariki yanında, donanmadan, adalar ve sahillerin düşman saldırısına karşı korunması ve gereken tedbirlerin alınması talep edilmiştir. Bu kapsamda, Sakız adasında tedbir için 20 pare gemi bekletilmiş¹⁰², Eğriboz taraflarının muhafazası amacıyla silah ve mühimmatıyla birlikte 500 yeniçeri ve 15 gemi görevlendirilmiştir (978/1571).¹⁰³ Ayrıca, Yanya, Avlonya ve Karlıeli beyleri ile Draç kadısından sancak ve kazaları dâhilinde sahillerdeki yerleşim yerlerini gereği gibi korumaları ve buralardaki halkın güvenliği için gerekli tedbirleri almaları istenmiştir.¹⁰⁴

Şam ve Halep Kadılarından Kıbrıs seferinin başarıya ulaşması, deryada olan düşman donanmalarının imhası ve Yemen'e musallat olan Arap eşkıyasının defedilmesi için yönetimleri altındaki Müslümanlardan mabed ve mescitlerde Kur'an-ı Kerim okuyup dualar etmelerini talep etmeleri istenmiştir.¹⁰⁵ Bu kapsamda, Şam ve Halep vilâyeti dâhilinde bulunan cami ve mescitlerde ulema, suleha ve diğer Müslümanlar tarafından Pazartesi ve Perşembe günleri dualar etmeleri, En'âm-ı şerîf ve Fetih suresinin okunması talep edilmiştir (21 Şevvâl 978/18 Mart 1571).¹⁰⁶

Selânik Beyi'nin Donanma-i Hümâyûn'a katılmak üzere sancağındaki sipahilerle Nevrûz'dan önce Bogaz Hisarı'nda hazır bulunması (18 N. 978/13 Şubat 1571)¹⁰⁷, Hersek sancağının sınırdaki olması sebebiyle Venedik donanmasının kuvvet

¹⁰⁰ Braudel, II, 487, dn.302; İstanbul'da dönmelerden (*Renegados*) oluşan İspanyol istihbaratına bağlı casuslar, Adán de Franchis, Giovanni Agostino Gilli ve Aurelio Santa Croce isimli kişilere bağlı olarak faaliyettedirler. Ayrıntılar için bk. Gennaro Varriale, Un Franciscano Al Servicio de Felipe II, *Colección: Archivos Mediterráneo, Clásicos Mínimos*, 31/05/2013, s.8.

¹⁰¹ Papalık Devlet Sekreteri olan Michele Bonelli'ye aşağıdaki tarihlere bilgiler sunmuştur: 26 Ekim 1566'da "Selim'in Kıbrıs Krallığını istediği düşünülmektedir.", 25 Ocak 1567'de "Sultan Kıbrıs Seferinin gerçekleştirilmesini planlamaktadır." 10 Mayıs 1567'de "Sultan Kıbrıs seferini seneye gerçekleştirmeyi düşünmektedir.", 9 Ağustos 1567'de "Kıbrıs seferine başlanılması düşünülmektedir.", 30 Ağustos 1567'de "İstanbul'daki genel söylenti Kıbrıs seferinin seneye gerçekleştirilmesi düşünülmektedir.", 27 Aralık 1567'de "Kıbrıs'a gönderilmek üzere toplar hazırlanmıştır." bk. Muzaffer Arkan- Paulino Toledo, XIV-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri, Ankara, 1995, s.108, dn. 19.

¹⁰² BOA, MD. No: 12, Hüküm: 386/276; BOA, MD. No: 12, Hüküm:386. BOA, MD. No: 12, Hüküm:396. BOA, MD. No: 12, Hüküm:398.

¹⁰³ BOA, MD. No: 12, Hüküm:10/71.

¹⁰⁴ Sefer Cüzü, C.58, (s.61). CİLT I; Bu amaçla, Donanma-i Hümâyûn'un bir miktarı yola çıkarılmıştır kalan gemiler ise Canik, Ankara, Karahisar, Çorum ve Amasya beylerinin gelmesini beklediklerinden, bu beylerin sancaklarına tâbi Alaybeyleri, züamâ, çeribaşı ve sipahileriyle âcilen yola çıkıp İstanbul'a gelerek kalan gemilere binmeleri emredilmiştir (25 Ramazân 978/20 Şubat 1571) bk. BOA, MD. No: 12, Hüküm:49.

¹⁰⁵ BOA, MD. No: 12, Hüküm:51.

¹⁰⁶ BOA, MD. No: 12, Hüküm:193.

¹⁰⁷ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 768.

toplayarak Hersek'e saldırması ihtimaline karşı Alacahisar sancağı sipahileriyle Köstendil ve Paşa sancakları sipahileri Hersek Beyi emrinde görevlendirilmiştir (22 Zilkade 978/17 Nisan 1571).¹⁰⁸

2.5. Sefer Esnasında Çıkan Problemler

Kıbrıs seferi sırasında taşradaki bazı yöneticilerin suiistimalleri ve ihmalleri olduğu gönderilen hükümlerden anlaşılmaktadır; sefer için hazırlanan orduya katılım konusunda ve denizde gerekli güvenlik önlemlerinin alınmasında ihmalkâr davranılması, yetersiz zahire, peksimet, alatçı ve kürekçi bahanesiyle firar edilmesi veya orduya katılım konusunda isteksiz davranılması ve gemi inşası konusunda gerekli hassasiyetin gösterilmemesi gibi sorunlar ön plana çıkmaktadır. Nitekim Aydın, Rodos, Karaman, Bursa, Varna, Sinop, Sakız, Menteşe, Alaiyye Karesi, Sığla, İznik ve Akhisar sancak beyleri ve kadılarına hükümler gönderilen hükümlerde, bu ihmallerin giderilmesi ve çıkan sorunların ortadan kaldırılması için tehditte ve tavsiyede bulunulmuştur.

Kadırgalarda çalışanlara hastalık bulaştığı, Aydın sipahilerinin de göreve gelmediklerini bildirip yardım isteyen Rodos Beyi Bâli Bey'in acilen emrindeki kadırgalarla Kıbrıs'a ulaşması, aksi halde, görevini yerine getirmediği ve gaflet ettiği için dolayı cezalandırılacağı bildirilmiştir.¹⁰⁹ Rodos beyinin, kendisine Kıbrıs adasına gelecek olan düşman gemilerini engelleme ve haklarından gelme görevi verildiği halde gaflet edip "*Kürekçi, âlatçı ve peksimet yoktur.*" diyerek özür bahane ettiği, ancak özrünün hiçbir geçerliliği olmadığından Aydın ve Menteşe'de olan nâzırlardan yeteri kadar peksimet alıp İskenderiyye, Eğiboz ve Midilli beyleri ile bir yerde toplanarak Kıbrıs adasına doğru yola çıkması istenmiştir.¹¹⁰

Kıbrıs'ta bulunan askerlerin ihtiyacı olan zahirenin gönderilmesinde karşılaşılan güçlükler ve söz konusu zahirenin tedarikinde Karaman kadılarının gerekli gayreti göstermediklerine dair İçel Beyi İstanbul'a mektup göndermiştir.¹¹¹ Yine, Karaman vilâyeti kadılarının Kıbrıs için istenen kavnâs, zahire vs. levazımın tedarikinde ihmalkâr davrandıkları görüldüğünden bundan sonra da aynı şekilde hareket ederlerse görevlerinden azlolunup cezalandırılacakları belirtilerek¹¹², Donanma-i Hümâyûn için Bursa'dan istenen kürekçilerin acilen gönderilmesi emredilmiştir (15 N. 978/10 Şubat 1571).¹¹³

Donanma-i Hümâyûn gemilerinde yeteri kadar topçu ve barut bulunmaması, görevi başına gelmeyen topçuların varlığına bağlanmıştır. Muhafazada olan gemilere tayin olunan Aydın ve Sığla sancakları sipahilerinden bazılarının gemileri terk ettikleri bildirildiğinden kendilerine, en kısa zamanda

¹⁰⁸ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 292.

¹⁰⁹ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 46.

¹¹⁰ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 47.

¹¹¹ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 179.

¹¹² BAO, MD. No:12, Hüküm: 409.

¹¹³ BAO, MD. No:12, Hüküm: 769.

görevli oldukları gemilere gelmeleri, aksi halde, tımarlarının ellerinden alınacağı ve haklarından gelineceği yolunda tenbihte bulunulması istenmiştir (17 Ramazân 978/12 Şubat 1571).¹¹⁴ Barut eksikliğinin Tersane'den gönderilecek gemilerden ikmal edilmesi; ayrıca, boş yere barut harcamaktan ve levendlere satmaktan kaçınılması hususunda ilgililere gerekli tenbihat yapılmıştır (14 Mayıs 1571/19 Zihicce, sene: 978).¹¹⁵

Kıbrıs harekâtı esnasında karşılaşılan problemlerden biri de asker kaçağı vakalarıydı. Bu hususta yazılan hükümlerden birinde Girit adasından Kıbrıs'a yardıma gönderilen düşman gemilerinin (22 kadirga ve 4 pâre barçadan oluşan) engellenmesi istenmektedir. Bu emrin yerine getirilmesiyle görevlendirilen ve bu sırada Sakız limanında demirlemiş olan Osmanlı gemilerindeki kürekçi ve halatçıların isimlerinin tespiti istenmiş, firar edenlerin gerekçelerinin ayrıntılı olarak yazılması emredilmiştir.¹¹⁶ Bunun gibi, Selânik Yörüklerinden Kıbrıs Seferi'ne katılmayanların yakalanıp biner akçe cerîmeleri alındıktan sonra tutuklanarak alınan akçelerle birlikte kürek cezası verilmek üzere *Südde-i Saâdet'e* gönderilmeleri talep edilmiştir (25 Ramazân 978/20 Şubat 1571).¹¹⁷

Sefer esnasında, bazı vilâyetlerde orduya katılım konusunda ihmalkârlıkların olduğu anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bir hükümde, Donanma-i Hümâyûn ile derya seferine gitmeleri emredilen Canik sancağı sipahilerinin, daha önce Sivas muhafazasında görevli olduklarından ve emir kendilerine geç ulaştığından dolayı silah ve zahire eksiklerini tedarik edemedikleri bahanesinde oldukları ifade edilmektedir. Söz konusu şahısların, biran evvel kara yoluyla İstanbul'a gelmeleri ve zahirelerini İstanbul'da tedarik etmeleri istenmiştir.¹¹⁸

Varna ve Sinop'ta inşâ olunan gemilerin eksiklerinin tamamlanıp Nevrûz'dan önce İstanbul'a gönderilmesi konusunda defalarca emir gönderilmesine rağmen gemiler henüz İstanbul'a gelmediğinden, Varna ve Sinop kadılarının Ruz-ı Hızırdan (Hıdırellez Günü) yirmi gün önce İstanbul'da olacak şekilde gemileri yola çıkartmaları, aksi halde en ağır şekilde cezalandırılacakları bildirilmiştir (22 Şevvâl 978/19 Mart 1571). Sinop kadısının Sinop'ta yapılmakta olan gemilerin Nevrûz'dan önce bitirilerek İstanbul'a gönderilmesi hususunda kendisine dört defa emir gönderildiği halde, bazı neccârların rençber gemilerinde çalışmalarına müsaade ettiği; şayet, gemiler zamanında yetiştirilmezse kendisine en ağır ceza verileceğinden neccârları her neredeyse bulup gemileri bir an önce

¹¹⁴ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 756; Ayrıca, Rodos beyinin ihmalkâr davrandığına dair hüküm için bk. BOA, MD. No: 12, Hüküm: 771; BOA, MD. No: 10, Hüküm: 8, 10, 13; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 779; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 785; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 34.

¹¹⁵ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 512.

¹¹⁶ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 207/175.

¹¹⁷ BAO, MD. No:12, Hüküm: 64; Aynı şekilde Rumeli beylerbeyinden Ohri, İlbasan, Avlonya ve Yanya sancaklarından askerlerin de seferden kaçtıkları ve geç geldikleri kaydedilmiştir, bk. BOA, MD. No: 9, Hüküm: 241; BOA, MD. No: 12, Hüküm:185.

¹¹⁸ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 196.

bitirip en kısa zamanda İstanbul'a göndermesi istenmiştir (29 Şevvâl 978/26 Mart 1571).¹¹⁹

Kıbrıs seferine Kürdistan coğrafyasından çok sayıda asker katılmıştır. Seferde katılım konusunda ihmalkâr davranan beyler, Osmanlı padişahı tarafından tehdit edilmiştir. Bu husustaki hükümlerden birinde, Kürdistan beylerinden her birinin emredilen miktarda yarar kavvâs ihrac ederek Trablus İskelesi'ne teslim etmeleri, aksi halde sancaklarının ellerinden alınacağı ifade edilmektedir.¹²⁰ Başka bir hükümde ise, Diyarbakır beylerbeyinden, Kıbrıs için bin nefer piyade ihrac etmeleri istenen fakat piyâde vermedikleri için on bin filori cerîme alınması emrolunan Pesyan, Pucyan ve Zilan asiretlerinin her birinden cerîme olarak üçer bin filori alınması istenmiştir.¹²¹ Yine, Diyarbakır'ın Gurgil sancağında Donanma-i Hümâyûn için istenen piyade ve tüfekçileri vermeyen ve mîrî hizmet teklif edildiğinde sürekli itaatsizlik edip fesat çıkararak Sülolî tâifesinin elebaşlarının yakalanarak haklarından gelinmesi Osmanlı padişahı tarafından istenmiştir (2 Ramazan 979/18 Ocak 1572).¹²²

Sefer esnasında bazı devlet yetkililerinin usulsüzlük yaptıkları hükümlerde yer almaktadır. Mesela, İznik ve Akhisar'dan sefer için istenen koyunların fakirlerden alındığı, zenginlerden ise, sadece bedellerinin tahsil edildiği bilgisi Osmanlı Sarayı'na bildirilmiş, bunun üzerine Osmanlı Padişahı, bu tür haksızlıklara meydan verilmemesini yerel yöneticilerden talep etmiş, aksi hareket edenlerden hesap sorulacağı bildirilmiştir.¹²³

3. Fethin Gerçekleşmesi

İstanbul'dan hareket eden Piyale Paşa komutasındaki Osmanlı donanması, herhangi bir engelle karşılaşmadan Kıbrıs adasının güneyindeki Tuzla kıyısında demirledi.¹²⁴ Hazırlanan harekât planına göre öncelikle, Kıbrıs'ın tam ortasında, stratejik bir değere haiz olan Lefkoşa'nın ele geçirilmesi kararlaştırıldı. Yine, Sivas Beylerbeyi Behram Paşa zahire ve cephanesinin selameti için Tuzla Limanı'nı korumakla, Piyale Paşa hem denizden yardıma gelebilecek düşman gemilerine engel olmak, hem de Şam ve Halep'ten gelecek takviye birliklerini adaya ulaştırmakla, Kaptân-ı Derya Ali Paşa ise, Lefkoşa hisarını kuşatmakla görevlendirildi.¹²⁵ Kuşatmanın 31. gününde, Cezâyir-i Garb Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa'nın gönderdiği Malta korsanlarına ait bayrakların teşhir edilmesi üzerine, Lefkoşa halkının direnci kırılmış ve kale teslim edilmiştir.¹²⁶

¹¹⁹ BAO, MD. No:12, Hüküm: 368.

¹²⁰ BAO, MD. No:12, Hüküm: 249.

¹²¹ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 1113.

¹²² BOA, MD. No: 12, Hüküm: 798.

¹²³ Sefer Cüzü, C.24, (s.45). CİLT I; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 759

¹²⁴ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I*, Edit.: Emre Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s.166.

¹²⁵ Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr*, s.110; *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1227.

¹²⁶ *Resimli Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1228.

Lefkoşa'nın kuşatılması esnasında Girit'teki Suda limanına ulaşan *müttefik donanması* (Venedik, Papalık ve İspanya)¹²⁷ buradan Anadolu veya Çanakkale Boğazı'na saldırı için Rodos'a doğru yelken açtı. Fakat, donanma henüz yolda iken, Magosa hariç Kıbrıs'ın tamamen fethedildiği haberinin ulaşması¹²⁸, kötü hava koşulları ve *müttefik donanmasının amiralleri arasında ihtilaf, müttefik donanmasının dağılmasına neden oldu.*¹²⁹

Lefkoşa'nın ardından Magosa'yı kuşatma altına alan Vezir Mustafa Paşa, İstanbul'dan kuvvetli bir donanmanın gönderilmesini talep etmiştir. Bu istek üzerine Rodos, Sakız, Midilli, İskenderiye, Sığla ve Kocaeli beylerinden kuşatmaya yardıma gitmeleri, Paşa'nın kendisinden ise, kara ve denizde her türlü önlemi alması ve “*dîn-i mübîn ve devlet-i ebed-peyvend-i sa'âdet-rehînüme...*” *müte'allik işlerde var güçleriyle çalışmaları*” istenmiş, “*hüsni ittifâk u tedârük eyleyüp yek-dil ü yek-cihet olup anda olan beğlerbeğiler ve sâyir ümerâ ile...*” kalenin fethi için yekvücüt olmaları emredilmiştir.¹³⁰

Magosa kuşatması devam ederken, mevsimin kışa girmesi üzerine, Osmanlı donanması 40 parçalık bir filoyu Kıbrıs'ta bırakıp İstanbul'a döndü. İlkbaharda sefer mevsimiyle birlikte, Vezir Pertev Paşa komutasında toplam 227 adet gemiden oluşan büyük bir donanmayla Kıbrıs'ın tamamen ele geçirilmesi ve deniz güvenliği için yola çıkılmış¹³¹, eş zamanlı olarak Cezâyir-i Garb beylerbeyi¹³² ve Kaptan-ı Derya Müezzinzâde Ali Paşa'dan yola çıkmaları istenmiştir¹³³. Düşman donanmasının adaya yardım götürmesini engellemek maksadıyla, erken yola çıkılmasına rağmen¹³⁴ Rodos, İskenderiye ve Midilli beylerinin ihmalleri sebebiyle¹³⁵, küçük bir düşman filosu Magosa'ya yardım ulaştırmayı başarmıştır.¹³⁶

Magosalılara yardım ulaştırılmasına rağmen Kıbrıs Adası Ağustos 1571'de Osmanlı kuvvetlerine teslim olmak zorunda kalmıştır. Yaklaşık olarak 1 yıl 2 ay ve 17 gün süren Kıbrıs seferi, 1489'dan beri 82 yıldır Venedik hâkimiyetinde olan Kıbrıs'ın *memalik-i mahrûse* topraklarına dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.¹³⁷

¹²⁷ Uzunçarşılı, “Kıbrıs Fethi”, s.259.

¹²⁸ Kıbrıs'ın fethi sırasında Fransız elçilerinin gönderdikleri raporlarda, yerli Rum halkının Venediklilere isyan ettiğini gösteriyordu, bk. İnalçık, *Devleti Aliyye*, s.167; Lefkoşa'nın fethedilmesiyle birçok ganimetle birlikte, yaklaşık 20.000 kadar esir alınmıştır, bk. Muhittin Eliaçık, “Lefkoşe Kalesinin Fethini İlk Elden Anlatan Mühim Bir Mektup”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.24.

¹²⁹ Miguel Renuncio Roba, “El mundo islámico en La Santa Liga de Lope de Vega”, *Anaquel de Estudios Árabes*, 2005, vol. 16, 207; Sefer mevsimini geçmesi sebebiyle Osmanlı donanmasının ekseriyeti de İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır, bk. Braudel, II, 501.

¹³⁰ Sefer Cüzü, C.13, (s.74). CİLT I.

¹³¹ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 395/281;

¹³² BOA, MD. No: 12, Hüküm:367. BOA, MD. No: 12, Hüküm:314; BOA, MD. No: 12, Hüküm:317; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 206/175

¹³³ BOA, MD. No: 12, Hüküm:184.

¹³⁴ Çelebi, *Deniz Seferleri*, s.112.

¹³⁵ BOA, MD. No: 12, Hüküm: 748; konuyla ilgili Sığla, Midilli ve Sakız beylerine yazılan hükümler için bk. BOA, MD. No: 12, Hüküm: 751; BOA, MD. No: 12, Hüküm: 752. BOA, MD.

¹³⁶ Uzunçarşılı, “Kıbrıs Fethi”, s.260.

¹³⁷ Danişmend, II, 401; Uzunçarşılı, III, 28.

Sonuç

Adanın fethiyle, başkent İstanbul ile Suriye ve Mısır eyaletleri arasındaki deniz trafiği tamamen kontrol altına alınmıştır. Girit ile birlikte su geçiş yollarının kesiştiği bir hat üzerinde, Avrupa-Afrika, Asya-Afrika, Avrupa-Asya arasında *jeostratejik* bir konumda olması sebebiyle dönemin küresel bir gücü olan Osmanlı Devleti Kıbrıs'a bigane kalmamış, fetih için sadece en uygun zaman ve koşullar beklemiştir.

Osmanlı Devleti, *memâlik-i mahrûsenin* her tarafında, karada ve denizde gerekli tedbirleri aldıktan sonra, fetih hazırlıklarına başlamıştır. Bu amaçla, Asya, Avrupa, Afrika ve Akdeniz'deki eyalet ve sancak beylerinden, asker, gemi, mühimmat ve erzak talebinde bulunulmuş, Venedik'e ve Avrupa'ya yakın olan bölgelerden, düşmanın durumuyla ilgili istihbarat toplanarak, düşmanın neredeyse her hareketi kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Nihayet 1571'de bölgesel koşullar Osmanlı Devleti'ne fetih imkânını vermiştir.

Kıbrıs adasının fethiyle birlikte Doğu Akdeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin tam olarak tesisi, Hristiyan Katolik dünyasına vurulmuş önemli bir darbe ve Osmanlı donanma ve ordusunun işbirliği yaptığı Osmanlı askerî gücü ve dehasının eriştiği en yüksek noktayı göstermesi açısından önemlidir.

Kıbrıs seferinde Osmanlı Devleti'nin nitelikli deniz personeline ne kadar gereksinim duyduğu üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husustur. Kara harekâtlarında asker toplamak ve bulmak hızlı olurken, gemi ve deniz işlerinde ehliyetli ve güvenli levend ve gemi kaptanı bulmak zordu. Eyalet ve sancaklara gönderilen padişah hükümlerinde bu durum açıkça görülmektedir.

Kaynakça

BOA, MD. No: 3, Hüküm: 267, 268, 385, 386.

BAO, MD. No: 9, Hüküm: 78, 204, 241, 246,

BOA, MD. No: 10, Hüküm: 8, 10, 13.

BAO, MD. No: 12, Hüküm: 10/71, 16/74, 18, 19, 24, 31, 34, 36, 46, 47, 49, 50, 51, 62, 64, 70/103, 81, 92, 98, 123, 124, 126, 128, 131-133, 139-140, 153, 168, 169-171, 178, 179, 184, 185, 186/164, 193, 196, 205, 206/175, 207/175, 211, 213, 218, 242, 249, 252/201, 264, 266, 285, 291, 292, 305, 314, 317, 318, 367, 368, 371, 377, 383/275, 386/276, 395/281, 396, 398, 403, 409, 432, 464, 468, 474, 485, 512, 529, 532, 748, 751, 752, 753, 756, 759, 762, 768, 769, 771, 779, 785, 798, 1113,

12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572) -Özet-Transkripsiyon ve İndeks-1, haz.: Heyet, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1996 içinde yaralan Sefer Cüz'ileri, C.1, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 33, 44, 45, 46, 48, 49, 54, 58, 60.

Afyoncu, Erhan, "Sokullu Mehmed Paşa", *DİA*, XXXVI, 354-357.

- Algül, Hüseyin, “Osmanlılar Devrinde Kıbrıs Seferinin Mânevî Cephesi ve Ebussuud Efendi'nin Seferle İlgili Fetvası”, *UÜİFD*, Sayı: 2, Cilt: 2, Yıl:2, Bursa 1987, 37-42.
- Arıkan-Toledo, Muzaffer- Paulino, XIV.-XVI. Yüzyıllarda Türk-İspanyol İlişkileri ve Denizcilik Tarihimize İlgili İspanyol Belgeleri, Ankara 1995.
- Bostan, İdris, *Osmanlılar ve Deniz*, Küre Yayınları, İstanbul 2010.
- Braudel, Fernand, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası-II*, çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yayınları, İstanbul, 1994.
- Brummet, Palmira, *Osmanlı Denizgücü*, trc.: H.Nazlı Pişkin, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Casale, Giancarlo L., *The Ottoman Age of Exploration: Spices, Maps and Conquest in the Sixteenth-Century Indian Ocean*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Harvard University*, Cambridge 2004.
- Crowley, Roger, *İmparatorların Denizi Akdeniz*, trc.: Cihat Taşçıoğlu, April Yayıncılık, İstanbul 2008.
- Çakır, İbrahim Etem, “İnebahtı (Lepanto) Savaşı ve Osmanlı Donanmasının Yeniden İnşası Üzerine Bazı Belgeler”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkish* Volume 4/3 Spring 2009, s. 512-531.
- Çelebi, Kâtip, *Tuhfetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, haz.: Seda Çakmakçioğlu-Çetin Şan, İstanbul 2007.
- , *Fezleketü't-Tevârih*, İnceleme: Seyyid Muhammed es-Seyyid, TTK Basımevi, Ankara 2009.
- Çiçek, Kemal, “Kıbrıs”, *DİA*, XXV, 374-380.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- Darkot, “Kıbrıs”, *İA*, VI, 672-676.
- Davutoğlu, Ahmet, *Stratejik Derinlik*, Küre Yayınları, İstanbul 2007.
- Demirkent, Işın, “Kıbrıs”, *DİA*, XXV, 371-374.
- Dinç, Güven, “Osmanlı Yönetiminde Kıbrıs (1800-1839)”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Antalya 2010.
- Dündar, Recep, “Kıbrıs'ın Fethi”, *Türkler*, Ankara 2002, IX, 1219-1243.
- Groot, A.H. de., “Kubrus”, *The Encyclopedia of Islam*, Vol. V, Leiden 1986, 301-309.
- Gürkan, Emrah Safa, “Osmanlı-Habsburg Rekâbeti Çerçevesinde Osmanlıların XVI. Yüzyıl'daki Akdeniz Siyaseti”, *Osmanlı Dönemi Akdeniz Dünyası içinde*, edit.: Haydar Çoruh, M. Yaşar Ertaş, M. Ziya Köse, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.
- Eliaçık, Muhittin, “Lefkoşa Kalesinin Fethini İlk Elden Anlatan Mühim Bir Mektup”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, s.21-38.
- Erdönmez, Celâl, *Şer'iyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta 2004.
- Hammer, Joseph V., *Büyük Osmanlı Tarihi*, hazl: Mehmed Ata, Mümin Çevik, Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1992.

- İnalçuk, Halil, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar- I*, Edit.: Emre Yalçın, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyasi Münâsebetleri I (1578-1590)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1962.
- Latorre, José Navarro, “La Batalla de Lepanto”, *CHJZ* - 23-24, 209.
- Libby, Lester J., “Venetian Views of the Ottoman Empire from the Peace of 1503 to the War of Cyprus”, *The Sixteenth Century Journal*, Vol. 9, No. 4, Central Renaissance Conference, Conference (Winter, 1978), s.103-126.
- Mizancı Murad, *Tarih-i Ebu’l-Fârûk-III*, hazl.: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 2012.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, II.
- Peçevî, İbrahim, *Tarih-i Peçevî*, Matbaai Amire, İstanbul 1283, I.
- Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, hazl.: Heyet, Tan Matbaası, İstanbul 1959.
- Roba, Miguel Renuncio, “El mundo Islámico en La Santa Liga de Lope de Vega”, *Anaquel de Estudios Árabes*, 2005, vol. 16, 205-217.
- Rodríguez, Juan-José Iglesias, “Las Entradas De Cristianos En Berbería (Siglos XV-XVI). Relaciones Pacíficas y Violentas”, *Revista de Historia de El Puerto*, n° 50, 2013, 9-34.
- Safvet, “Kıbrıs Fethi üzerine Vesikalar”, *TOEM*, sy. 19 (1329). s. 1177-1193.
- Selanikî, Mustafa, *Tarih-i Selânikî*, Matbaai Amire, İstanbul 1381.
- Solakzade, Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solâkzade Tarihi*, Mahmut Matbaası, İstanbul 1297.
- Soucek, Svatopluk, “Navals Aspects of the Ottoman Conquests of Rhodes, Cyprus and Crete”, *Studia Islamica*, No. 98/99 (2004), pp. 219-261.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi-III*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Kıbrıs Fethi İle Lepant (İnebahtı) Muharebesi Sırasında Türk Devletile Venedik ve Müttefiklerinin Faaliyetine Dâir Bazı Hazinei Evrak Kayıtları”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 3, 1935, s.257-292.
- Varriale, Gennaro, “Un Franciscano Al Servicio de Felipe II”, *Colección: Archivos Mediterráneo, Clásicos Mínimos*, 31/05/2013.